

אזור דרום לבנון

לאזור ביטחון
דגם
ישראלי

אל"מ אפרים סנה*

במשך ארבע השנים שמ"1978 עד
לפרוץ מערכת "שלום הגליל"
התקיים בדרום לבנון לאורך גבול
ישראל אזור בעל יישות מיוחדת
שהיווה בפועל אזור ביטחון
לישראל. דומה כי יש עניין אקטואלי
רב בלימוד המאפיינים של אזור זה
המכונה בז'רגון העיתונאי "המור-
בלעת של רס"ן חראד" ובשפה הצה-
"לית "אזור דרום לבנון (אר"ל)".

* שימש עד לאחרונה כראש מפקדת הקישור
והסיוע לדרום לבנון. המאמר נכתב לפני חתימת
ההסכם עם לבנון.

אד"ל התהווה במרס 1978 כתוצאה ישירה של מבצע ליטאני. במהלך מלחמת האזרחים בלבנון שפרצה למעשה בשנת 1975 נוצרו בדרום לבנון שלוש מובלעות נוצריות קטנות: מובלעת מרג'יעין — קליעה; מובלעת עין-אבל — דבל — רמייש, ומובלעת עלמה — א-שעב. מובלעות אלה היו מנותקות מהאזור הנוצרי שבצפון לבנון, ומוקפות בכפרים שיעים שחלק גדול מהם שימש בסיסי יציאה למחבלים הן לשם תקיפת המובלעות הנוצריות והן לשם עריכת פיגועים בישראל.

המאחז החבלי הגדול בדרום לבנון שהשתרע מן החרמון ועד הים התיכון נוצר למעשה בסוף שנות ה-60 ובתחילת שנות ה-70 ללא כל התנגדות מצד הצבא הלבנוני ששלט אז באזור. כפרים נוצרים קטנים הנמצאים מעבר לליטאני כגון עיישה, ג'רמק ומחמודיה נכבשו על-ידי המחבלים. תושביהם נמלטו לאזור ביירות ושם חיו כפליטים עד לאחר מערכת של"ג.

הניתוק מן הצפון והלחץ מצד המחבלים הביא ליצירת הקשר המיוחד בין הנוצרים במובלעות אלה לבין מדינת ישראל. על כן כשכבש צה"ל את השטח שמדרום לליטאני וחיסל את בסיסי המחבלים למעט מובלעת צור, נוצר רצף טריטוריאלי בין שלוש המובלעות הנוצרות, ולאחר נסיגת כוחות צה"ל מהאזור והתפרסות כוחות האו"ם (יוניפי"ל) במקומם, הושארה לאורך גבול ישראל — מכפר שובא שבחרמון ועד ראס-ביאדה בחוף הים — רצועה שרוחבה בין 4 ל-12 קילומטר שנמסרה לשליטת רס"ן סעד חדאד שפיקד על מיליציה מורכבת מבני האזור אשר נתמכה ואומנה ע"י צה"ל. יש לזכור כי רס"ן חדאד נשלח בתחילת מלחמת האזרחים לדרום לבנון, כשבירד כתב מינוי חתום על ידי נשיאה החוקי של לבנון דאז — סלימאן פוג'יה. המנדט שניתן לו בכתב מינוי זה היה לדאוג לסדר ולביטחון התושבים באזור הדרום.

לרצועה זו היה גבול משותף עם האזור שבשליטת כוחות יוניפי"ל, למעט בגזרת בלאט — מרג'יעין — טייבה, שבה חצץ נהר הליטאני בין אד"ל לבין המרחב שבשליטת המחבלים באזור רמת ארנון וג'בל טהרה. כך שלמעשה בגזרה זו היה מגע ישיר בין צבאו של רס"ן חדאד לבין המחבלים. הייתה זו, אפוא, תוצאתו המובהקת של מבצע ליטאני, שנועד להרוס

את תשתיתה של הפעילות החבלנית מדרום לליטאני בעיקר, והביא ליצירתה של רצועת ביטחון רצופה לאורך כל גבול לבנון — ישראל.

לאחר מבצע ליטאני נותרו בדרום לבנון ארבעה אזורים, שבהם שלטו המחבלים שלטון מוחלט, מהם שיגרו חוליות פיגוע ובהם מיקמו כלי נשק ארטילרי: קדמת ה"פתאחלנד", רמת נבטיה, מובלעת צור ו"משולש הכרול" שבתוך שטח יוניפי"ל. מתוך אזורים אלה החלה פעילות חבלנית כנגד הכפרים הנוצרים באד"ל, בעיקר על-ידי פגיעה בדרכים המקשרות ביניהם.

המיליציה שבפיקודו של רס"ן חדאד ("צבא לבנון החפשי") הועמדה על כ-1500 איש, ששירותו שירות מיליציוני של כשבועיים בחדוש. בתחילה היה מקום השירות מוגבל לסביבת מגוריו של החייל, אך במהלך שנת 1980 שונה עקרון השיירות מהגמ"ר לשירות כללי, שבו שירת החייל במסגרת כיתה שהוצבה לסירוגין במוצבים שונים, לאו דווקא בגזרת המגורים של חייליה.

במהלך ארבע שנות הקיום של אד"ל הוקמו לאורך גבול אד"ל כמה עשרות מוצבים ומחסומים של "צבא לבנון החפשי", אשר תפסו את כל השטחים השוליים לאורך גבול זה ושלטו על כל כבישי הגישה לתוך המובלעת. היו אלה מוצבים כיתתיים שחוגברו בדרך כלל בטנק "שרמן". במקומות שהיו מועדים לתקיפה הוצב בנוסף לטנק גם נגמ"ש. בחלק מהמוצבים מוקמה מרגמה 81 מ"מ או 120 מ"מ, ששימשה בעיקר לצרכי הגנה השטח. בנוסף לכך מוקמו לאורך הגזרה

עמדות ארטילריה ובהם קני תותחים 155 מ"מ; 120 מ"מ ו-130 מ"מ — במעורב. המוצבים ששלטו בתצפית על סביבתם דיווחו לחמ"ל גזרתי על תנועות חשודות ביום ובלילה. דיווחים אלה הועברו מידית גם לצה"ל. מק"כים, מק"בים ומרגמות שהוצבו במוצבים אלה אפשרו למוצב לפתוח באש לכיוון תנועות חשודות או להגן על עצמו, אם הותקף.

ראוי לציין כי במשך כל התקופה מאז שנוצר אד"ל בתחילת 1978, ועד למערכת של"ג לא נותקו הקשרים האזרחיים בין אוכלוסיית אד"ל (שנמנתה כ-100 אלף נפש) לבין שאר לבנון, והתקיימה תנועה חפשיית של תושבי כפרי הדרום לא רק לביירות ולשאר חלקי לבנון אלא גם לארצות ערב. יצאו מכלל זה בעלי תפקידים במיליציה של רס"ן חדאד ששמותיהם היו ידועים לארגוני המחבלים. אלה לא היו מסוגלים לנוע צפונה, שכן אילו היו עושים זאת היו נעצרים מיד במחסומי המחבלים. במקביל התאפשר לכל תושבי אד"ל להיכנס באופן חפשי לישראל לצרכי תיירות, מסחר, עבודה וקבלת טיפול רפואי. כך נהנתה אוכלוסיית אד"ל מקשר הן עם העולם הערבי והן עם ישראל.

כעשרה כבישים חיברו את אד"ל עם לבנון, ומדי יום עברו בהם מאות רבות של כלי רכב מאד"ל לצפון לבנון ולהיפך. בנקודות הכניסה של כבישים אלה לתחום אד"ל הוצבו מחסומים של כוחות רס"ן חדאד ואלה בדקו את כלי הרכב הנכנסים לשטח. קשה לבדוק באופן מוחלט את יעילותם של מחסומים אלה, אולם ניתן לציין באופן חיובי כי דרך מחסומים אלה

סנקי "שרמן" של המיליציות של חדאד שומרים על הסדר והביטחון בתחום רצועת 45 הק"מ

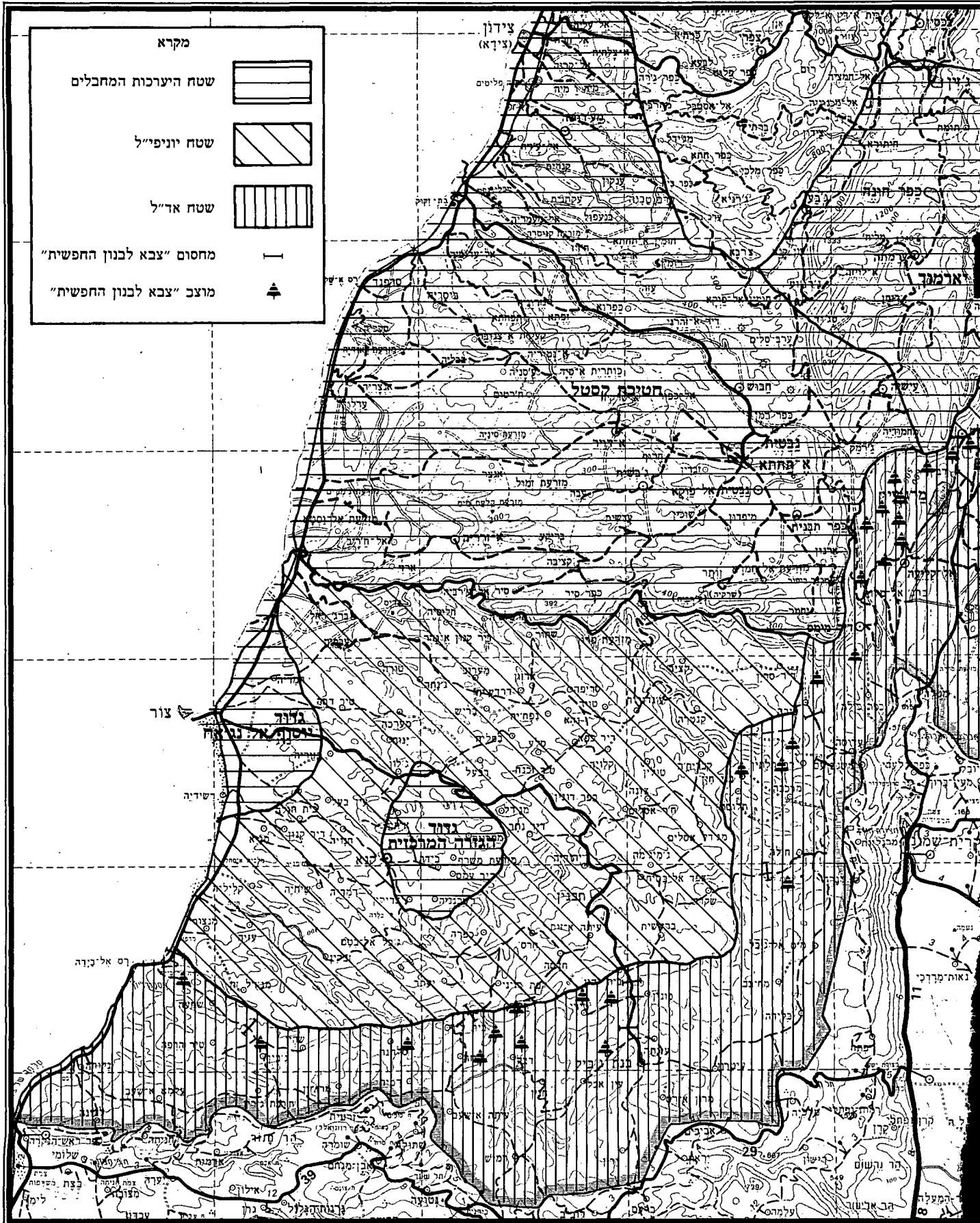

● קציני קישור לכוחות רס"ן חדאד. בהיות המיליציה של רס"ן חדאד הגורם השולט צבאית בשטח, קיום הקשר היומ-יומי בינו לבין צה"ל באמצעות צוות של קציני קישור הכפופים למפקדה שמושבה בשטח ישראל. עיקרו של התיאום המבצעי היה בתחום תיאום הפעילות כנגד המחבלים, החלפת מידע התראתי על פעילות מחבלים, ופינוי נפגעים בעת הצורך.

כיצד השפיעה מציאות צבאית ואזרחית זו על הביטחון השוטף בגבול הצפון? האפקט הבולט ביותר היה הירידה הדרסטית בהיקף חדירת חוליות מחבלים לשטח מדינת ישראל. מאז מבצע ליטאני ועד מערכת של"ג היו רק שני מקרים שבהם חצתה חוליית מחבלים את גבול ישראל וביצעה פיגוע בשטחנו (כית ההבראה במעלות — בינואר 1979; משגב עם — במאי 1980). בארבעה מקרים אחרים נלכדו החוליות על גדר המערכת עצמה. במקרה אחד הצליחה החוליה למקש את דרך המערכת (מאי 1982). מה שהקשה על המחבלים את

היערכות צבא לבנון החפשיית עד מערכת של"ג

יוניפול – מגבלותיו של כוח רב לאומי

כאשר מבקשים לדון על מודל לאזור ביטחון אי אפשר שלא לבחון לשם השוואה את האזור שבשליטת יוניפול, כיצד שימש הוא כאזור ביטחון. כזכור המנדט שניתן לכוח האו"ם ע"י מועצת הביטחון היה למנוע כניסת גורמים חמושים לאזור שבפיקוחו, זאת כדי להפסיק את דעתה של ישראל שטעם יציאתה למבצע ליטאני היה חיסול התשתית החבלנית בדרום לבנון, בעיקר בשטח שמדרום לליטאני. צבא שקיבל על עצמו ברצינות משימה של מניעת התבססות ארגוני טרור בשטח הנתון לפיקוחו מוצא את עצמו בהכרח מנהל לוחמה נגד-טרור או בכינויה האחר לוחמה נגד-חתרנות (Counterinsurgency Warfare). צבא המנהל לוחמה כזו על אדמה זרה וכנגד אויב שאינו מסכן את הביטחון של האומה אשר לה שייך צבא זה, מאבד לפחות שניים מן היסודות החיוניים למלחמה נגד חתרנות: המודיעין והיזמה המבצעית. חוסר המודיעין אינו נובע רק מאי הכרת השטח באשר מפקדי שדה מסוגלים ללמוד שטח חדש תוך זמן קצר יחסית, אלא בעיקר מתוך אי ידיעת השפה, העדר קשר עם האוכלוסייה ואי יכולת להפיק ממנה ידיעות, אי הכרת הווי החיים והמנטליות של האוכלוסייה ומתוך כך חוסר רגישות לסימנים מעידים על פעילות חבלנית סמויה או מתהווית. אשר ליזמה המבצעית הרי זו גזורה משני מרכיבים עיקריים: מן הכושר המבצעי של היחידות ושל סגל הפיקוד ומן המוטיבציה ללחימה.

הכושר המבצעי של יחידות יוניפול היה שונה מיחידה ליחידה, הגדודים נבדלו זה מזה ברמתם, היו בהם שהראו מידה יותר מאשר סבירה של סדר צבאי, אך אף לא אחד מהם היה מאומן ללחימה נגד-חתרנות. לחימה נגד חדירות מחבלים היא מלחמה שוחקת ומתישה, בעיקר בשל הצורך בערנות מתמדת ובהחזקת רמת כוונות גבוהה לאורך זמן, ובשל הצורך לפעול באותה רמת התייחסות רצינית גם כששיעור אתראות השווא הוא גבוה מאוד. וכאשר יש גילוי של ממש נדרשים כוחות פיזיים ונפשיים רבים כדי להתמיד בחתירה למגע ולהשמדת החוליה, בתנאי שטח ומזג אוויר קשים. המוטיבציה הדרושה ללחימה מעין זו חסרה לחיל הכוח הבינלאומי.

גם אם לא ניחד את הדיבור לאותם גדודי יוניפול ששיתפו פעולה בגלוי עם גורמי הפח"ע, גם אם לא ניחד את הדי-

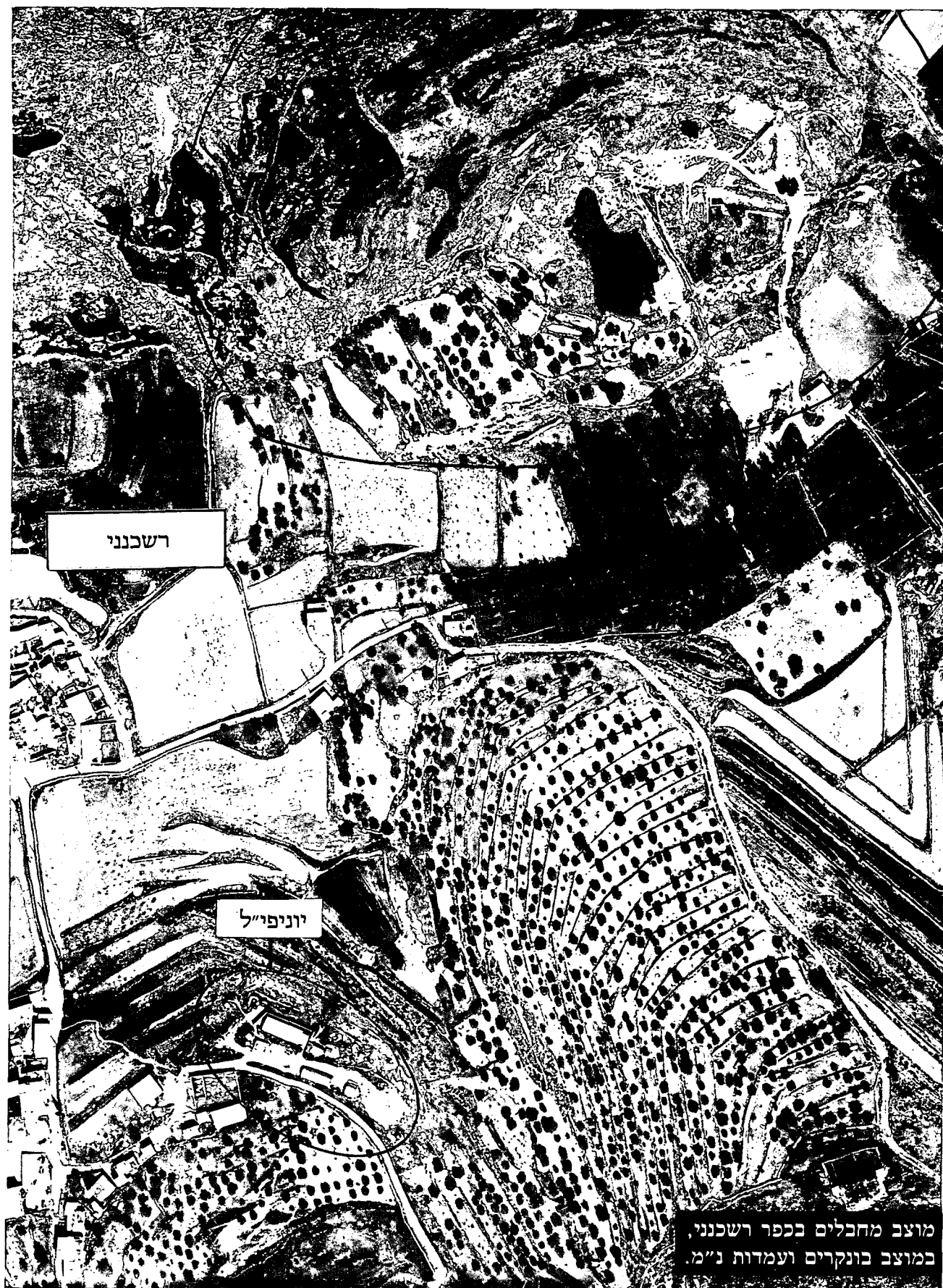
הפנייה כנגד כפרי אד"ל (בשנתיים שקדמו למערכת של"ג היה רק פיגוע קרקעי אחד בתוך יישוב אזרחי באד"ל) וכנגד שטח ישראל.

כתוצאה מכך הגבירו המחבלים את נסיונות החדירה לשטח ישראל בדרך האוויר והים. החדירות הימיות סוכלו פרט לאחת (נהריה באפריל 1979). מבין שלושת נסיונות הפיגוע האווירי נכשל אחד עקב תקלה (התפוצצות כדור פורח מעל שטח אד"ל), חוליה אחת הושמדה בשטח אד"ל (פברואר 1981) ע"י כוח צה"ל, מחבל עם גלשן נשבה בשטח אד"ל ע"י כוחות רס"ן חדאד ואילו חברו לח"ר ליה נחת ליד קיבוץ אפק ונשבה. אך את עיקר מאמציהם הפנו המחבלים לאחר כישלון החדירות לישראל לפיתוח הטרור הארטילרי. כאמור לא עלה עומקו של אד"ל על 12 ק"מ. כך התאפשר למחבלים להפעיל מנקודות הסמוכות יותר לשטח ישראל (דרום מובלעת צור, ברך הליטאני, ברך הזהרני, אזור חסביה) תותחים ומטל-רים כנגד יישובי הצפון.

ההגעה לשטחנו היה הרחקת בסיסי היציאה מגבול ישראל עקב עומקה היחסי של רצועת אד"ל ואי היכולת לקבל מחסה וסיוע מתושבי אד"ל, שכן כל נוכחות מחבלים בכפר או בסביבתו הייתה נחשפת ומדווחת באמצעות כוחות רס"ן חדאד לצה"ל. אולם פעילות "צבא לבנון החפ"שית" לא רק שהקשתה עליהם את הגישה לשטחנו אלא אף סיפקה להם יעד זמין יותר וקל יותר לפיגוע. המחבלים שניסו-נותיהם לעבור לחדירה ימית ואווירית נכשלו, העדיפו לחקוף את מוצבי צבא חדאד שבגבול אד"ל או למקש את דרכי הגישה אליהם ובכך לזקוף לזכותם "מבצעים" בלא תנועה רגלית קשה וממושכת, והחשוב מכל מבלי להסתכן בהיתקלות עם צה"ל. כך בו בזמן שרק נסיונות ספורים בוצעו לפיגוע בשטח ישראל ומהם הצליחו בחדירה לשטחנו רק שניים, ביצעו המחבלים עשרות תקיפות, מיקושים וניסיונות פיגוע כנגד מוצבי צבא חדאד ומח"סומי. מערכת זו ספגה, אפוא, את מרב הפעילות החבלנית הקרקעית ומנעה את

רס"ן חדאד במסיבת עיתונאים במטולה – הדימוי הבינלאומי של הנוכחות בשטח חשוב לחדאד מאד

רשכנני

יוניפיל

מוצב מחבלים בכפר רשכנני,
במוצב בונקרים ועמדות נ"מ.

מלאה של המחבלים. אזור זה שימש כבסיס יציאה לאחד מניסיונות הפיגוע האוויריים, ובעת הפגזות המחבלים ביולי 1981 נורו משטח זה מספר פגזים על צפת וסביבתה. מחסומי יוניפי"ל שלטו שליטה מלאה על כל דרכי הגישה לאזור זה שכונה "משולש הברזל", כך שלא ייתכן כי כל חמרי ההתבצרות והאמל"ח הועברו לתוכו שלא בהסכמת היוניפי"ל. את הפסקת האש בקיץ 1981 ניסו המחבלים לנצל לתגבור "משולש הברזל" בתוחתי 130 מ"מ ובמטל"רים וליצור רצף בינו לבין מובלעת צור על-ידי השתלטות על הכפרים שלאורך הצירים המוליכים לאזור: ציר רשידיה — קנא וציר צור — ג'זיא. ניסיונות אלה נתקלו בהתנגדות מזוינת של אנשי ארגון "אמל" השיעי ובשורת התנגשויות בינם לבין המחבלים היו עשרות נפגעים בכל צד. כוחות היוניפי"ל לא התערבו.

היווצרות "פאתחלנד זוטא" בדמות "משולש הברזל" הוותה את הדוגמא הבוטה ביותר לאזלת ידו של היוניפי"ל במניעת חדירת המחבלים לדרום לבנון והתבססותם בו.

לאחר מערכת של"ג נתפסו כידוע מסמכי שלל שהעידו על מרקם של שיתוף פעולה בין המחבלים לבין יוניפי"ל, אפילו בגזרת הגדוד הנורבגי שהקפיד לפחות למראית עין על קורקטיות בדרך מילוי תפקידו.

אין הכוונה לערוך את מלוא מאזן היורניפי"ל בדרום לבנון, אך ניסיונו של כוח בין לאומי זה מעיד היטב על המגבלות האובייקטיביות החמורות של כוח זה האמור לשמש כחיץ בפני המחבלים.

★ ★ ★

לנוכח ניסיון העבר הרי שהדגם של אזור דרום לבנון, אזור הנשלט צבאית ע"י כוח לבנוני מקומי המתואם מבצעית עם צה"ל, נראה כדגם מועדף מבחינת שמירת האינטרס הביטחוני הישראלי תוך אי פגיעה בריבונות הלבנונית. אי רצונה של אוכלוסיית דרום-לבנון לשוב ולחיות בצל הטרור הפלשתינאי, ומגמת ביזור הכוח וההשפעה בלבנון תוך יצירת מוקדי כוח ושלטון אווריים-מקומיים, מגבירים את ישימותו של דגם זה למצב שנוצר בעקבות מערכת של"ג.

תעסוקת אנשי המיליציות של רס"ן חאדר בקו 45 הק"מ בלבנון כוללת אימונים

תיים מקרים. הצלחת המחבלים במעבר דרך שטח היוניפי"ל נבעה מכך שפעילות הלילה של חיילי יוניפי"ל לא כללה מארב בים וכוחות מירטים שהיו משלימים את אמצעי הגילוי והתשמועים. העדר פעילות חוץ לילית נבע גם מהעדר המוטיבציה של החיילים לעשות פעילות זו כהלכה בתנאי מזג אוויר לא נוחים וגם מהסיכון הכרוך בהיתקלות לילית עם המחבלים.

חשוב לציין כי עשרות ההרוגים שנגרמו ליוניפי"ל במשך ארבע שנות פעילותו ע"י גורמי הפח"ע, נפלו לא בעת פעולת סיכול יזומה של היוניפי"ל, אלא בעיקר כתוצאה של פעילות יזומה של המחבלים כנגד היוניפי"ל, תקיפת מוצבים או תשמועים של הכוח. עם זאת הצליח היוניפי"ל, ובעיקר הגדוד ההולנדי, ללכוד כמה עשרות חוליות מחבלים בתקופה האמורה. אולם מבדיקת נסיבות לכידת חוליות אלה, התברר, כי רובן הסגירו את עצמן לאחר ביצוע המשימה, בייחוד אם הייתה זו משימת סיור. חיילי היוניפי"ל היו מסייעים את החוליה לבסיסה, והנשק שהוחזר היה מוחזר למפקדתו של עזמי זריר מפקד כוחות המחבלים בגזרת צור. הסגרה זו שלאחר ביצוע זיכתה את המחבלים בתחבורה נוחה לבסיסם ואילו כוח היוניפי"ל יכול היה להשתבח בהריצות. ג. היווצרות "משולש הברזל". זמן קצר לאחר נסיגת צה"ל מהשטח שנכבש במבצע ליטאני חידשו המחבלים את נוכחותם בקבוצת כפרים שממזרח לצור באזור שבין צדיקין לג'זיא. האזור כלל את הכפרים דיר-עמס, השכנני, צדיקין, מזרע-משרף, שבהם הקימו המחבלים בסיסים שכללו בונקרים, מאגרי תחמושת, מחפורות, עמדות נ"מ וארטילריה.

רצף טריטוריאלי בין כפרים אלה יצר בתוך שטח יוניפי"ל אזור שהיה בריבונות

בור ליחידות שרמת חייליהן וקציניהן לא התאימה מלכתחילה למשימה בלבנון, הרי גם אותן יחידות שמילאו את תפקידן בקורקטיות סבלו מהחסרונות שצבא הנלחם בחתרנות צבאית על אדמה זרה מועד להם.

בשטח היו לכך שלושה ביטויים עיקריים:

א. יצירת תשתית סייענית לפח"ע ככפרים שבשולי אד"ל. בפרוץ מערכת "שלום הגליל" היו בכתרסר כפרים שבשטח יוניפי"ל בגבול אד"ל תאי סייענים ואף סניפים לארגוני המחבלים שאנשיהם נשאו נשק בגלוי. בחלק מהכפרים (יעטר, חדתה) החזיקו פעילי הארגונים אף מרגמות. התארגנויות אלה החלו במסווה של התארגנות מפלגתית (בעת' עיראקי וארגוני שמאל), עברו להחזקת נשק בחשאי, אחר כך לנשיאתו בגלוי לשמירה בלילות בלבד, ולבסוף לבשה פעילות זו צורה גלויה לחלוטין נוכח עיניהם של חיילי היוניפי"ל. כפרים אלה שימשו בסיסי יציאה לפיגועים בישראל ובאד"ל, וכן מוקמו בהם תצפיות מודיעיניות שהיו מצוידות באמצעי קשר.

יוניפי"ל לא סיכל את ההתארגנויות האלו בשלבים הראשונים, וכשלבשו צורה גלויה לא פעל כנגדן, אף לא באמצעות החרמת נשק בכפרים, למרות שהחרמת נשק הייתה כלולה בפעולות המותרות לחיילי הכוח (על חיילי יוניפי"ל נאסר לפתוח באש).

ב. מעבר חוליות מחבלים דרך שטח יוניפי"ל. למרות השימוש הנרחב שעשה היוניפי"ל באמצעי גילוי אלקטרוניים, בעיקר מכ"מים קרקעיים, הרי מרבית חוליות הפיגוע שפעלו או ניסו לפעול בתחום אד"ל עברו בשטח היוניפי"ל בתקופה שעד מערכת של"ג מדובר בכמאה